

הרב ישראל פרידמן
רב קלויז טשארטקוב מנשטער

בענין האיסור לעיין בספרים בעת התפלה

ועוד פסק השו"ע (סי' נא ס"ד) "צריך לזוהר מלהפסיק בדיבור משיתחיל ברוך שאמר עד סוף שמונה עשרה" והוסיף החוות יאיר בספרו מקור חיים (שם) "צריך לזוהר מלהפסיק, אף העיון בספר נראה לי פשוט (דאסור) שהרי יש הפסק מחשבה והוא העיקר ולכן אפילו מהרהור חוץ מזמירות ותשבחות יזוהר".

וכן מבואר בשל"ה הק' (ריש תמיד) שכתב לגבי עניני מחשבה וכוונה בתפלה וז"ל "ענין המחשבה הוא סור מרע ועשה טוב, סור מרע הוא שלא יחשוב שום מחשבת חוץ על עסק משא ומתן או ענין אחר או אפילו להרהר בדברי תורה אסרו חז"ל בתוך התפלה, ויחשוב בלבו אם היה מדבר לפני מלך בשר ודם והיה מערב בדיבור בין דיבור לדיבור דברים אחרים זרים בודאי יתחייב ראשו למלך, הנה אצל מלך מלכי המלכים הקב"ה מחשבה כדיבור מה לי אם מפסיק בדיבור אחר בין דיבור לדיבור או מחשבת חוץ, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין, זהו סור מרע".

ולכאורה יסוד דברי המקור חיים והשל"ה הק' הם גמרא מפורשת בברכות (לא). "אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה" וביאר רש"י "הלכה פסוקה שאינה צריכה עיון שלא יהא מהרהר בה בתפלתו" וכן נפסק להלכה בשו"ע (סי' צג ס"ג). ומעתה הגע בעצמך, דאם אסור לעסוק בדבר הלכה קודם התפלה כדי שלא יהא מהרהר בה בשעת התפלה ק"ו שאסור להרהר ולעסוק בתורה בעת התפלה גופא, וכן פסק הרמ"א (סי' צ' ס' יח) "לא יעסוק בתורה בבית הכנסת בזמן שהציבור אומרים סליחות ותחנונות".

בשנים האחרונים נתרבה מאד כמה וכמה גליוני הפרשה עם גליוני הלכה ודרוש וכדומה שהם מלאים דברים טובים ומתוקים, דברי תורה ודברי תוכן שמושך לב האדם, והמדפיסים שהם ממצדיקי הרבים מפיצים אותם בהרבה בתי מדרשות כדי שיעיינו בהם כדי לזכות במ ישראל קדושים. אבל צריכים להזהר לא להיכשל לעיין בהם בשעת התפלה, ובטח רצון המדפיסים היא להיות לזכות את הרבים ולא ח"ו כמכשיל הרבים, ובטח גם הם מבקשים לא לעיין בגליונם בעת התפלה.

ויש לציין כמה מקורות, מהם נראה חומרת הדבר לעיין בספר בעת התפלה. כתיב בפר' בחוקותי (כו כא) "ואם תלכו עמי בקרי" וכו' ופירש רש"י שרבותינו אמרו עראי במקרה דהיינו שתלכו עראי במצוות. ובשולחן ערוך הל' ברכת המזון (סימן קצא) איתא: "אסור לעשות מלאכה בעודו מברך", ובט"ז שם כתב: "נראה לי שבכלל איסור זה יש גם כן שלא לעסוק בתורה באותה שעה, כי זה גורם גם כן על ברכת המזון שהיא על צד המקרה והזדמן ואפילו עוסק במצוה זו ועוסק במצוה אחרת עמה אינו נכון כי אחד מבטל חברו".

ובמשנה ברורה שם (סי' קצא סק"ה) איתא וז"ל: "כתב הט"ז שיש לזוהר שלא לעיין אפילו בדברי תורה בשעה שמברך ברכת המזון כי זה מורה על היות הברכת המזון אצלו רק על צד המקרה וההזדמן, ולא דוקא ברכת המזון, הוא הדין כשעוסק בתפלה או איזו ברכה אחרת, וזה נכלל במאמר תורתינו ואם תלכו עמי קרי דהיינו שלא יהיו המצות אצלינו על צד המקרה וההזדמנות בעלמא" עכ"ל.

בשעה שאין הקב"ה חפץ בתורתו, אז ודאי אין נחת רוח להקב"ה ומוטב שלא לעסוק אז בתורה". (וע' בחת"ס פר' בהר ד.ה. ועשיתם.)

ובספר קב הישר (פרק ח) כותב: "בא וראה מה שהובא בספר הולך תמים (מר') אברהם חיות נדפס שנת שצ"ד) "רבי ישעיהו החסיד סיפר לי בשם רבי יהודה החסיד ז"ל, בימי הרמב"ן ז"ל היה לו תלמיד אחד שהיתה נפשו חשקה בתורה בחשק נפלא וממש לא ראה שינה בעיניו ואם היה אוכל להחיות נפשו אז היה הספר פתוח לפניו ותמיד נתן עיניו בספר. והיה הרמב"ן מזהיר אותו תמיד ואמר לו: אכול בשעת אכילה ותישן בשעת השינה ועשה תפלתך בשעת התפלה וזכות התורה יהיה אצלך ותשמרך ותחייך. כי אם לאו, התפלה תתבע עלבונה לפני הקב"ה ותענש חס ושלום על זה. ולא השגיח התלמיד אל דבריו ולא היו ימים מועטים ונענש קשות ואמר לו הרמב"ן הלא אמרתי לך שתהיה זהיר בתפלה!"

ומצינו תוכחה מגולה בספר מתוק מדבש (נדפס בירושלים שנת תר"ב) מאת המגיד הירושלמי הגה"ק ר' יצחק פרחי זצ"ל וז"ל "צריך שיפנה כל מחשבותיו בשעת העמידה בין בלחש בין בחזרה ואפילו מחשבה של דברי תורה כדי שיכונן את לבבו לעבוד את ה' זו תפלה וכבר אמרו רבותינו ז"ל (שבת י.) זמן תורה לחוד זמן תפלה לחוד. והן עתה באתי להודיע צערי על כמה אנשים שנראים כאוהבי תורה ומרוב חשקם בתורה בשעת חזרת עמידה המה קורים או ספר תהילים או משניות והשליח ציבור המתפלל בקול רם אין מי שיענה אמן אחריו ואפילו אם יענו אמן אינו אלא מן השפה ולחוץ כי לא ידעו ולא יבינו באיזה ברכה הוא עונה אמן כי דעתו במה שהוא לומד ואם מכויץ בזה אי אפשר שיכויץ בזה.

וכמו כן ריב לי עם איזה תלמידי חכמים שתיכף שעוקרים רגליהם מן העמידה בלחש פושטים ידיהם ולוקחים איזה ספר או פוסק

ויש לציין לצוואת המגיד ממעזריטש ז"ע (הובא בספר כרם ישראל עמ' יב) "היות שאין אדם יודע מתי יהיה אחר אריכות ימיו על כן רושם אני החתום מטה אלה הדברים לבני יקירי וחביבי צדיק וקדוש אברהמנו שיחי' וזהו" וממשיך המגיד בצוואתו בשלש עשרה הוראות קצרות, ובאות יו"ד כתב "יתפלל מתוך סידור פשוט שאין בו פירושו". הרי שדבר זה היה כל כך חשובה וחמורה בעיני המגיד עד שמצא לנכון לכתבה בצוואתו האחרונה.

ובספר הליכות שלמה מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל מובא שהיה מוכיח לאותם אנשים ששאלו אם מותר לעיין בספר בשעת חזרת הש"ץ והיה עונה אותם בתוכחת מגולה: וכי אתה מתמיד בלימודך כל היום כולו עד כדי כך שחסר לו הלימוד בזמן חזרת הש"ץ?

וכשמתבוננים בזה הלא דבר הוא, שרוב האנשים אשר אינם יכולים להתגבר על עצמם לא לעיין בספר בשעת התפלה, אינם מרגישים תאוה זה בשאר שעות היום, ובביתם ובמקום עבודתם יכולים ללכת שעות רבות בלי שיצטרכו לעיין בספר, ולמה רק בשעת התפלה מרגישים תמיד כאש בוערת שחייבים לנצל כל רגע לתלמוד תורה? ומוכח מזה שאין חשק זה לתלמוד תורה נובע מצד היצר הטוב אלא מהיצר הרע שרוצה לקחת ממנו גם תורתו וגם תפלתו!

ובכף החיים (סי' קכד) איתא בשם ספר ווי העמודים שקורא תגר על אותן שלומדים בשעת חזרת הש"ץ וכתב דאפילו עיון בעלמא דרך העברה להסתכל בספר גם כן אסור. ומוסף הכף החיים בשם הספר ראשית חכמה (שער הקדושה פר' יד אות מג) וז"ל: "בעת קריאת התורה או בעת תפלה אסור לעסוק בתורה דאין לערב תקון בתקון כי לכל אחד זמן בפני עצמו, ועל זה כיון ר' יהודה (ברכות יז.) ואמר אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו מה שאין כן אם עוסק בתורה

וראיתי שהיסוריין הבאים עלי הם מעון זה וכמאמרם ז"ל 'הרואה שיסוריין באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בכיטול תורה', היינו שהייתי חייב לבטל הלימוד הזה!"

וברמ"א (או"ח סי' רפ"א) פסק 'ונוהגין להרבות בזמירות של שבת כל מקום לפי מנהגו, ויש להאריך ולהנעים בזמירות ואין למחות במאריך בהם אע"פ שהמוחה מכויין משום ביטול תורה' והנה מדבריו נראה דלא עלה כלל על דעתו שאפשר לאדם לעיין בספר באמצע התפלה, דאם כן מתחת למחות על ביטול תורה יפתח איזה ספר ויעיין בה! ובכף החיים (שם) מביא בשם ספר הגן שהיה רב גדול ומובהק שהיה לומד בבית הכנסת לפי שהיו מאריכיין בברכות ושהיה דעתו ללמוד ונענש על זה.

ובזכות קיום הלכה זה לא לעיין בספרים בשעת התפלה, לא רק שאין האדם מפסיד חלקו בתורה מחמת זה אלא אדרבה עוד ירויח לדעת ולזכור עוד יותר ויותר, וכך יוצא מפורש מספר חסידים (סימן תקמ"ו) וז"ל 'ואל ישאך לכך שטוב להרהר בדברי תורה בתוך תפלתך. אם תסיר דברי תורה מלבך בעוד שאתה מתפלל הקב"ה ישלם לך תחת אחד ששכחת תזכור כמה וכמה דכתיב (תהילים קיט) עת לעשות לה' הפרו תורתך".'

וצריכים להביין איך למד ספר חסידים מפסוק הנ"ל דאם מסירים דברי תורה מלבו בעת התפלה שיזכה לזכור כמה וכמה במקום מה שלא למד, ואיפה מרומז סגולה זאת בפסוק הנ"ל? וביאר הגאון ר' דוד שפרבר זצ"ל בהג' אפרקטא דעניא שהספר חסידים פירש 'הפרו' תורתך מלשון פרו ורבו, ור"ל דכאשר איש מבטל מתורה משום עת לעשות לה', אז הוא זוכה שביטולו זהו קיומו ותורתו תהיה פרה ורבה אצלו ובמקום מה שמנע עצמו יזכה לעוד כמה וכמה דברי תורה במקומה.

ועל דרך זה ציין בפירושו מקור חסד

או דרשן וכיוצא, ואני הקטן לא ידענא מאי ארון בהו כי כל לגבי דידי מחזי כיוהרא מחזי כפורק עול מלכות שמים ואי אפשר שיתנו לב לכוין התפלה כלל ולא בברכות ולא בעניית אמן מאחר שהם טרודים בספר אשר בידם ומענינים בו.

ואם אמר יאמרו שיש יכולת בידם ודעתם משגת לכוין בזה וגם בזה אין אני מתביש לומר ששקר ענו כי גם אנכי עשיתי דרך נסיון ולא עלה בידי לא זה ולא אותו ועל הרוב כונת התפלה נאבדת ממנו. ומאחר שאמר הכתוב (דברים יא יג) 'לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם' ודרשו רבותינו ז"ל (תענית ב.) איזהו עבודה שבלב זו תפלה וצריך שיהיה 'בכל לבבכם', אם כן כיצד יפנה מחשבתו אפילו לדברי תורה.

ומה מאוד צר לי כי בראות הבעלי בתים שכן עושים התלמידי חכמים נדמה להם שזהו מצוה רבה וגם הם לומדים או תהילים או ספר מעמדות, ואם יבוא איש ירא ה' ויגער באותו בעל הבית לומר לו לא טוב הדבר אשר אתה עושה, כה יענה וכה יאמר הרי איש פלוני חכם ככה הוא עושה ואם לא טוב הדבר למה הוא עושה כן? ומה נוכל להשיב לו דבר! וחס ולשום נמצא שם שמים מתחלל. ואם יענה התלמיד חכם לומר שתורתו אמנותו וכו' הרי עינינו הרואות שאחר גמר התפלה יושב ומשיח שיחה בטילה והלואי באותו פרק ישבע עצמו מדבר תורה ולא בשעת התפלה. יהי רצון ה' הטוב יכפר בעדם ואנכי אם שגיתי אתי תלין משגותיי" עכ"ל המתוק מדבש.

ונפלאים הם דברי הגה"ק רבי חיים אבולעפיא זצ"ל (הובא בפתח דביר או"ח ח"ב סוף סי' רלו) שסבל פעם יסוריין ופשפש במעשיו לדעת איזה עול גרמו יסוריין אלו ותלה הדבר במה שהיה נוהג לפעמים לעיין בספרים אחר התפלה בלחש ביני ביני שגומרים המכוונים ויש ימים שנשתרבו עיונו עד גמר ברכת אבות בחזרה בשעת התפלה, ומסיים הגר"ח אבולעפיא "פשפשתי במעשי

עשיתי כן שהיתי כמו רבע מינוט וסדרתים במחשבתי ושוב חזרתי תיכף לגמור תפלתי. ואחר גומרי את תפלתי התבוננתי על המראה לחזור עליהם והנה מאומה אין בידי כי נשכחו ממני לגמרי, ונצטערת על זה הרבה ושהיתי כמו חצי שעה להסיח צערי מדעתי ולקרות הלל. ובעמדי להתפלל מוסף והנה נפלו עוד הפעם כל השבעה אופנים במחשבתי ככראשונה, שוב לא פניתי מחשבתי מתפלתי כלום ולא נתתי דעתי עליהם להרהר בהם כלל, ובסיימי תפלתי נמצאו ערוכים ושמורים לפני כל השבעה פירושים לאמתתם ומתוקים מדבש ונופת" עכ"ל.

לדברי הגאון מווילנא זצ"ל וכפי שהובאו בהקדמת הגר"ח מוולוז'ין לביאור הגר"א על ספרא דצניעותא וז"ל "פעם אחת מדי דברו (הגר"א) עמי בענין התפלה אמר לי הראוני מן השמים גודל ענין התפלה, כי יגעתי יגיעות רבות על הבנת מאמר אחד בזוהר הק' בעניינא דראש חודש שלשה חדשים ולא עלה בידי לפרשו לאמיתו. והנה ביום ר"ח אחד בעמדי להתפלל תפלת העמידה דשחרית ברגע אחד נפל במחשבתי באותו מאמר לפרשו על שבעה אופנים, ומה היה לי לעשות!

ואמרתי לו אפשר לשהות מעט רק לסדרם במחשבה וכי גם זה חשיב הפסק, אמר באמת

בשבועות אפשר לתקן את כל חמישים ימי הספירה

וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום וגו'. (ויקרא כג, טו-טז). בספה"ק "עבודת ישראל" מפרש: וספרתם – לשון הארה, כספיר המאיר ומזהיר, ואומר: "וספרתם לכם" שתאירו ותתקנו את השבע שבתות. ואם יתייאש האדם לומר שכבר עברו שבועות אלו ועדיין לא תיקן מאומה, לכך אומר הכתוב: "עד ממחרת השבת השביעית תספרו" – שיש בידו עדיין להאיר ולתקן ביום האחרון את כל החמישים יום. כותב ע"כ בנו הרה"ק רבי משה: "ואני משה בן המגיד אומר: התורה הקדושה לימדה אותנו דעת ועצה ישרה, שתיכף ממחרת השבת, מיום הראשון נוכל להאיר ולתקן כל השבע שבתות שתהיינה תמימות". וזה: וספרתם לכם – שתאירו ותתקנו תיכף ביום הראשון – "ממחרת השבת" – שתהיינה תמימות כראוי.

וי"ל דדברי שניהם אמת, שבתחילת ימי הספירה יתאמץ האדם לתקן ולהאיר את כל ימי הספירה למען יהיו תמימות ושלמות, אך לאחר שחלפו ועברו ימי הספירה אל יאמר נואש על שעדיין לא תיקן כלל, אלא יחזק עצמו ויאמר דעדיין אפשר ביום אחד, ביום האחרון של הספירה לתקן ולהאיר את כל החמישים יום וכנ"ל.

וזה: "וספרתם לכם ממחרת השבת וגו' שבע שבתות תמימות תהיינה" – ר"ל תיכף ממחרת השבת תראה לתקן כל השבע שבתות שיהיו תמימות ושלמות, ואם לא תקנת אל תתיאש ח"ו, רק: "עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום" – ר"ל גם ביום האחרון של הספירה אפשר לתקן ולהאיר כל החמישים יום.

(אמרי יוסף)